

İSLAM MEDENİYETİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Islamic Civilization Studies

e-ISSN: 2149-0872

Kur'an'da Hz. İbrahim Kısası: Parçalı Anlatımdan Bütüncül Anlama - Kavramsal ve Belâğî Bir Çözümleme

*The Abraham Narrative in the Qur'an: From Fragmented Narration to Holistic Meaning
— A Conceptual and Rhetorical Analysis*

Adem MİDİLLİ Abdulhakim ÖNEL

Öğr. Gör. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı, Şanlıurfa, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arapça Mütercim ve Tercümanlık, Şanlıurfa, Türkiye

Lecturer Dr., Harran University, Faculty of Theology, Arabic Language and Rhetoric.
Asst. Prof., Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Arabic Translation and Interpreting.

ademmidilli@harran.edu.tr ahonel@harran.edu.tr

Orcid: 0000-0001-9608-2191 Orcid: 0000-0003-3514-0532

A. M. Zakaria TAWFIK Emine BAĞMANCI

Doç. Dr., Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı, Şanlıurfa, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı, Şanlıurfa, Türkiye

Assoc. Prof., Harran University, Faculty of Theology, Arabic Language and Rhetoric.
Dr., Harran University, Faculty of Theology, Arabic Language and Rhetoric.

dr.ah.zak@gmail.com dedeogluemine@harran.edu.tr

Orcid: 0000-0001-5900-2949 Orcid: 0000-0002-4259-1975

Atıf/Cite:

Midilli, Adem vd. "Kur'an'da Hz. İbrahim Kısası: Parçalı Anlatımdan Bütüncül Anlama - Kavramsal ve Belâğî Bir Çözümleme". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 2026 (23 Temmuz 2026). <https://doi.org/10.20486/imad.1917672>

Araştırma Makalesi / Research Article

Başvuru Tarihi / Received: 27.03.2026

Kabul Tarihi / Accepted: 05.07.2026

Yayın Tarihi / Published: 23.07.2026

Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
Licensed Under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Öz

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Hz. İbrahim kıssası, farklı surelere dağılmış parçalı bir anlatıma sahip gibi görünmektedir. Geniş bir bakış açısıyla bakıldığında söz konusu parçalı anlatımın dağınıklık değil, kendi içinde bir bütünlük arz ettiği görünmektedir. Bu bütünlüğün ortaya konması adına bu çalışma, kıssada yer alan temel kavramların birbirleriyle kurduğu anlam ilişkilerini ve bu ilişkilerin klasik belâgat ilimleri bağlamında nasıl güçlendirildiğini açıklamak amacıyla kaleme alınmıştır. Birbirinden bağımsız gibi görünen ayetler arasındaki ilişkilerin özellikle Arap dilinin belâgatı üzerinden belirlenmesi Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Çalışma, Hz. İbrahim kıssasının geçtiği tüm metni ve kavramları kapsamayıp yalnızca ilişkisel yapıyı temsil eden çekirdek kavramlarla sınırlandırılmış, belâgî çözümlemeler ise metnin tamamı yerine seçilen örneklem pasajlar üzerinden yapılmıştır. İnceleme sonucunda, kıssadaki kavramların rastgele dizilmediği, aksine sistematik bir zincir oluşturduğu ve klasik belâgat sanatlarının metinde yalnızca estetik bir unsur olarak yer almadığı, aksine bu anlam mimarisini inşa eden temel araçlar olarak işlev gördüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belâgat, Kur'an Kıssaları, Hz. İbrahim, Tefsir.

Abstract

The narrative of Prophet Abraham in the Qur'an appears, at first glance, to be a fragmented account dispersed across different sūrahs. Viewed from a broader perspective, however, this fragmented mode of narration proves not to be a matter of disorder but rather to exhibit an internal coherence of its own. In order to demonstrate this coherence, the present study has been undertaken with the aim of explaining the semantic relationships established among the key concepts occurring in the narrative, and how these relationships are reinforced within the framework of the classical rhetorical sciences (balāghah). Determining the relationships among verses that appear, on the surface, to be independent of one another—particularly through the rhetorical resources of the Arabic language—is of considerable importance for the correct understanding of the Qur'an. The study does not attempt to cover all textual occurrences and concepts related to the story of Abraham; instead, it is limited to core concepts that represent the relational structure. Likewise, the rhetorical analyses are conducted not on the entire corpus, but on selected sample passages. The findings demonstrate that the concepts within the narrative are not arranged randomly; rather, they form a systematic chain, and that classical rhetorical devices function not merely as aesthetic elements, but as fundamental instruments that construct the architecture of meaning.

Keywords: Arabic Language, Rhetoric, Qur'anic Narratives, Prophet Abraham, Tafsir.

Giriş

Kur'an kıssalarının, yalnızca geçmişte yaşanmış olayların aktarımı değil, aynı zamanda belirli bir düşünsel örgüyü, kavramsal tutarlılığı ve estetik düzeni de yansıtan öğretici metinler olduğu kabul edilmektedir. Kur'an'ın anlatı stratejisinde kıssaların yerleşimi, lafız seçimi, üslup biçimleri ve semantik geçişler, içerdiği mesajın çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Hz. İbrahim kıssası, Kur'an'ın en güçlü kavramsal örüntülerinden birini teşkil eder. Kıssa, tevhidin aklî/kalbî temellen-dirilmesinden teslimiyet ve ibtilâ kavramlarına, hicret olgusundan rahmet ve dua ilişkisine kadar geniş bir kavram yelpazesini içerir. Üstelik bu içeriğin Kur'an'ın farklı sūrelerine dağıtılmış olması, Hz. İbrahim anlatısını “parçalı bir görünüm”den ziyade “bütüncül bir kavramsal ağ” şeklinde anlamayı gerektirmektedir.

Kıssanın bu çok boyutlu yapısı, özellikle belâgat ilimleri açısından dikkate değerdir. Meânî, beyân ve bedî' ilimlerinin çeşitli katmanlarında beliren takdîm-te'hîr, hazf-zıkr, teşbîh, mecâz, kinâye, tekrîr ve tenâsüp gibi unsurlar, kıssanın kavramsal düğümlerini dilsel olarak güçlendirmektedir. Başka bir ifadeyle, Hz. İbrahim kıssasındaki kavramsal ilişkiler yalnızca tematik bir sıralama değil, aynı zamanda dilsel biçimlenişin oluşturduğu retorik bir anlam bütünüdür.

Bu araştırmanın temel amacı, Hz. İbrahim kıssasında yer alan tevhid, tefekkür, hüccet, yakîn, teslimiyet, imtihan (ibtîlâ), hicret, dua ve rahmet gibi kavramların birbirleriyle kurduğu ilişkileri ortaya koymak ve bu ilişkilerin belâgat ilimleri bağlamında nasıl güçlendirildiğini açıklamaktır. Bu bağlamda çalışma hem kavramsal analiz hem de belâgî çözümleme yöntemlerini bir araya getiren bütüncül bir yaklaşım sunmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın temel sorunsalı, Hz. İbrahim kıssasında öne çıkan temel kavramların neler olduğu ve bu kavramların nasıl kümелendiği ile Kur'an'ın farklı sûrelerinde yer alan kıssa parçalarının kavramsal bütünlüğü nasıl oluşturduğu soruları etrafında şekillenmektedir. Bunun yanı sıra, belâgat ilimlerine ait unsurların bu bütünlüğü hangi yollarla pekiştirdiği veya görünür kıldığı ve meânî ile beyân ilkeleri çerçevesinde kıssadaki dilsel yapının kavramlar arası ilişkileri nasıl yönlendirdiği de bu araştırmanın diğer temel sorularını oluşturmaktadır. Araştırma, bu sorulara cevap verirken hem klasik Arap dili birikiminden hem de modern kavramsal analiz yöntemlerinden yararlanmaktadır. Böylece, Kur'an'daki Hz. İbrahim kıssası hem klasik ilmî gelenek hem de çağdaş semantik yaklaşım bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, literatürde parça parça ele alınmış belâgî analizleri ve kavramsal okumaları bir araya getirerek kıssanın "ilişkisel bütünlüğünü" teşkil eden yapıyı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Klasik tefsirlerde Hz. İbrahim kıssası yoğun şekilde ele alınmış, özellikle şu konular ön plana çıkmıştır: Tevhid mücadelesi, mantıkî hüccet kurma aşamaları, ateşe atılma hadisesi, kurban ibtilâsı, baba-oğul arasındaki iman-küfür gerilimi. Bu eserlerde kavramsal örgü zaman zaman vurgulansa da modern anlamda "kavramsal ilişkiler ağı" çıkarılmamıştır. Çağdaş tefsir araştırmalarında ise İbrahim kıssasının pedagojik ve teolojik yönlerine odaklanan metinler yer alır. Örneğin, Seyyid Kutub'un (ö. 1966) özellikle *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân* "Kur'an'da Edebi Tasvir" yaklaşımı, kıssayı tevhid akidesinin inşası bağlamında edebi ve psikolojik bir bütünlük içinde inceler.¹ Benzer şekilde, çağdaş Kur'an araştırmalarının öne çıkan isimlerinden Muhammed Ahmed Halefullah (ö. 1997), kıssaları tarihsel aktarımlardan ziyade psikolojik ve eğitsel hedefleri olan "sanatsal/edebi

¹ Seyyid Kutub, *et-Tefsîru'l-fennî fi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2004), 203-204.

bütünlükler” olarak değerlendirir.² Bunların dışında kıssaların eğitsel, teolojik ve tematik boyutlarını merkeze alan farklı araştırmalar olduğu gibi Hz. İbrahim kıssasının özetini veren, orada geçen karakterlerin bütütünü ortaya koymayı amaçlayan, anlatım teknikleri ve dilsel yöntemler üzerinde duran çalışmalar da bulunmaktadır.³ Bu çalışmaların bazı- larında kıssa bütüncül anlatı perspektifiyle ele alınmakla birlikte; kıssanın taşıdığı bu pedagojik değer, meânî, beyân ve bed’ gibi klasik belâgat unsurlarıyla nasıl örüldüğü ve kavramlar arası ilişkiler ağıyla nasıl sistematik bir biçimde kesiştiği konusu sınırlı kalmaktadır.

Belâgat literatüründe ise Hz. İbrahim kıssasına dair bağımsız makaleler nispeten sınırlıdır; daha çok üslup ve anlatı çeşitliliğine, argümantasyon ve hitap tarzına dair araştırmalar dikkat çeker. Bu araştırmaların bazılarında üslup karşılaştırmaları yapılmıştır. Bir kısmında ise lafız-mana ilişkisi, tekrar, takdîm-te’hîr gibi belâgî unsurlar incelenmiştir. Yine En’âm 6/74-83’teki yıldız, ay ve güneş kıssası üzerine yapılan analizler, Hz. İbrahim’in delil kurma biçimini (istidlâl) belâgî açıdan incelemektedir.⁴ Cümle yapısı, soru-yanıt ilişkileri ve vurgu merkezlerinin belâgatla ilişkisi sıkça ele alınmakla birlikte bu literatürde kavramsal ilişkilerin sistemli bir ağ olarak modellenmesinin yapılmadığı görülmektedir.

Son yıllarda Kur’an araştırmalarında “semantik alan”, “kavramsal çözümleme”, “anlam ağı”, “tema örgüsü” ve “argümantasyon analizi” gibi modern yöntemlerin kullanımı artmıştır. Özellikle İslam, salât, rahmet, ruh, hilm gibi kavramların Kur’an’daki semantik alanlarını çıkaran makaleler önemli bir zemin oluşturmaktadır.⁵ Bu araştırmaların büyük bölümü yöntem olarak Hz. İbrahim kıssasına uygulanabilir niteliktedir. Hz. İbrahim’in Nemrud ve kavmiyle tartışmalarını “pragma-diyalektik argümantasyon modeliyle” inceleyen çalışmalar da özellikle dikkat çekicidir.⁶ Bu çalışmalar, kavramsal ilişkilerin mantıkî boyutunu ön plana çıkarmaktadır.

² Muhammed Ahmed Halefullah, *el-Fennü’l-kasasiyyü fi’l-Kurâni’l-Kerîm* (Kahire: Sînâ lin’neşr, 1999), 225-241.

³ bk. İdris Şengül, *Kur’ân Kıssalarının Tarihi Değeri* (Ankara: Otto, 2019); Mehmet Sait Şimşek, *Kur’an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021); Mohamad Alahmad, “Kur’an-ı Kerim’de Hz.İbrahim Kıssasındaki Karakterlerin Yapısı”, *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2023), 60-80.

⁴ Fadl Hasan Abbas, *el-Kasasü’l-Kur’âniyyü* (Amman: Dâru’l-Furkân, 1987), 129-184; Zekeriya Pak, “Hz. İbrahim Yıldız, Ay ve Güneşi Rab Edindi Mi?”, *EKEV Akademi Dergisi* 7/14 (2003), 59-74; bk. Michel Cuypers, *The Composition of the Qur’an: Rhetorical Analysis* (London: Bloomsbury, 2015).

⁵ bk. Toshihiko Izutsu, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019); Şaban Ali Düzgün, “Kur’an Terimlerinin Semantik Çok Katmanlılığı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 47-65.

⁶ Zahir B. Awad el-Elmaî, *Kur’an’da Tartışma Metodları*, çev. Ercan Elbinsoy (İstanbul: Pınar Yayınları, 1984); bk. Cuypers, *The Composition of the Qur’an*.

Bazı modern araştırmalar kıssaları anlatı birimleri şeklinde kategorize ederek kavramların tekrar ve ilerleyişini izler. Bu alan araştırmalarının ortak özelliği, kıssaların yalnızca içerik açısından değil, yapısal ve ilişkisel yönleriyle de değerlendirilmesidir. Ancak yapılan incelemelerde, hakemli makale literatüründe Hz. İbrahim kıssasını, kavramsal ilişkiler ağı ve belâğî yapı bütünlüğüyle ele alan bütüncül bir çalışmanın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın yöntemi; kavramsal alan analizi ve belâgat merkezli dilsel çözümleme olarak iki temel sütuna dayanmaktadır. Bu iki yaklaşım, Kur'an kıssalarının bütüncül yapısını anlamak için birbirini tamamlayan teorik çerçeveler sunar. Kavramsal alan analizi, modern semantik teorilerde kullanılan bir yöntem olup anlamı kavram kümeleri ve kavramlar arası ilişkiler üzerinden incelemeyi amaçlar. Bu çalışmada kavramsal alan analizi; “ana kavramların belirlenmesi”, “kavramlar arası ilişkilerin çıkarılması” ve “sûreler arası semantik tutarlılığın incelenmesi” adımlarıyla uygulanmıştır.

Hz. İbrahim kıssası farklı sûrelerde (Bakara, En'âm, Meryem, Enbiyâ, Sâffât, Hûd, Zâriyât, Ankebût vb.) geçen olaylar, önce içerik çözümlemesine tabi tutulmuş; bu çözümleme sonucunda tekrar eden ve ilişki ağının bağlantılarını oluşturan ana kavramlar belirlenmiştir. Bu kavramlar şunlardır: Tevhid, Hücet (delil/argümantasyon), Tefekkür (aklî muhakeme), Yakîn (kesin bilgi/kalbî itminan), Teslimiyet, İbtîlâ (imtihan/sınanma), Hicret, Dua ve Rahmet. Bu kavramların Kur'an'daki kullanımları ve kıssa bağlamındaki işlevleri temel alınarak bir kavramsal “çekirdek liste” oluşturulmuştur. Her bir kavramın kıssadaki diğer kavramlarla nasıl ilişkilendiği semantik ilişki türlerine göre; sebep-sonuç ilişkisi (tefekkür → tevhid), aşamalı ilerleyiş (yakîn → imtihan → rahmet), karşılık (tevhid ↔ küfür), tamamlayıcılık (dua ↔ rahmet) ve döngüsellik (tevhid → tebliğ → hicret → rahmet → tevhidin tahkimi) şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu ilişkiler, metnin semantik dinamiğini oluşturan “anlam ağının çizilmesini” sağlamaktadır. Hz. İbrahim kıssası Kur'an'da parçalı görünse de kavramsal alan analizi, bu parçaların aslında aynı semantik bütünün farklı bileşenleri olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle: Sâffât sûresindeki “imtihan” motifi, En'âm sûresindeki “hücet ve tefekkür” motifi, Bakara'daki “yakîn ve kalbî itminan” motifi, Meryem ve Ankebût'taki “hicret ve tebliğ” motifi birbirinin semantik tamamlayıcısı olarak ele alınmıştır. Bu adım, araştırmanın “bütüncül kavramsal model” oluşturmaya imkân sağlamaktadır.

Belâgat ilimleri Kur'an'ın lafız-mana bütünlüğünü açıklamak için geliştirilmiş klasik dil bilimleridir. Bu çalışmada belâgat çözümlemesi meânî, beyân, bedî' başlıkları altında yapılmıştır. Her bir başlık kavramsal ilişkilerin dilsel düzeyde nasıl kurulduğunu açıklamada temel bir işlev görür.

Meânî, cümle düzeyinde anlamı belirleyen bağlam, diziliş, takdîm-te'hîr, hazf-zıkr, fasl-vasl gibi unsurları inceler.⁷ Bu çalışmada meânî analizi; cümle içi vurgu merkezlerini belirlemek, tevhid, imtihan, yakîn gibi kavramların takdîm-te'hîr yoluyla nasıl öne çıkarıldığını ortaya koymak, diyalog sahnelerinde soru-cevap yapısının pedagojik ve kavramsal etkisini göstermek ve ayetler arasındaki bağlam akışının kavramsal bütünlüğe olan katkısını ortaya çıkarmak gibi hedeflerle yapılmıştır.

Beyân, mecâz, teşbîh, istiâre, kinâye gibi anlamı zenginleştiren ve farklı delâlet yollarıyla ifade eden unsurları inceler.⁸ Bu çalışma kapsamında beyân analizi; kavramlar arası geçişlerin mecâz ve kinâye ile nasıl kurulduğunu, tevhid ve hüccet sahnelerde teşbîhin aklî delil kurmadaki rolünü ve hicret ve ibtilâ kavramlarının mecâzî kullanımlarını tespit etmeyi amaçlamıştır.

Bedî' ilmi ise, metnin estetik düzenini oluşturan tekrîr, tenâsüp, mukâbele, cinâs gibi sanatları inceler.⁹ Bu unsurların kavramsal ilişkilerin görünürlüğünü artırdığı bilinmektedir. Tekrîr (kavramın zihinde yerleşmesi), tenâsüp (ayet içindeki kavramların birbiriyle uyumu), mukâbele (karşıt kavramların aynı ayet içinde karşılıklı sunulduğu) ve icâz (kurban sahnesindeki kısa, yoğun cümle yapıları) araştırmada dikkate alınan başlıca bedî' unsurlarıdır. Bu analiz, kavramsal ilişkilerin yalnızca içeriğe değil, metnin estetik dokusuna da yerleştiğini göstermeye yardımcı olur.

Kıssanın farklı sûrelerde dağılması, "parçalı anlatı" izlenimi verse de nazm analizi bu parçaların aslında tek bir bütün oluşturduğunu ve Hz. İbrahim kıssasının Kur'an'daki bütüncül "anlam mimarisini" ortaya koyar. Bu çalışmada nazm analizi şu ilkelerle uygulanmıştır:

Bağlamsal süreklilik: Aynı kavramın farklı sûrelerde nasıl işlenmeye devam ettiği takip edilmiştir.

Tematik süreklilik: Bir sûrede başlayan kavram (örn. tevhid), başka bir sûrede farklı bağlamda tamamlanabilir.

Dilsel süreklilik: Aynı kavramı taşıyan kelimelerin varyantları (örn. İslam-teslimiyet; yakîn-itminân) izlenmiştir.

Kur'ân-ı Kerim metni başta olmak üzere, Taberî (ö. 310/923), Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210) ve Kurtubî (ö. 671/1273) gibi klasik dönem tefsirleri, Cür-cânî (ö. 471/1078-79) ve Sekkâkî (ö. 626/1229) gibi belâgat kaynakları, çağdaş semantik ve kavramsal analiz literatürü ve Kur'an kıssaları üzerine yazılmış modern akademik makaleler bu araştırmanın başlıca kaynak türlerini oluşturmaktadır.

⁷ Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muḥammed b. 'Alî es-Sekkâkî, *Miftâḥu'l-ʿulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 161.

⁸ Sekkâkî, *Miftâḥu'l-ʿulûm*, 329.

⁹ Ebû'l-Abbâs 'Abdullâh b. Muḥammed İbnu'l-Mu'tezz, *el-Bedî' fî'l-bedî'* (Kahire: Dâru'l-Cil, 1990), 75.

Sınırlılık olarak: Çalışma, Hz. İbrahim kıssasının tüm kavramlarını kapsamayı değil, ilişkisel yapıyı temsil eden temel kavramları ele almayı amaçlamaktadır. Belâğî çözümleme, örneklem temelli yapılmıştır; metnin tamamı sanat tespiti açısından incelenmemiştir.

Tablo 1: Hz. İbrahim Kıssasının Kavramsal ve Retorik Çözümlemesinde Kullanılan Meânî İlmi Terimleri

Terim	Tanım (Klasik Meânî)	Kavramsal İlişkiler Açısından İşlevi	Hz. İbrahim Kıssasındaki Örnek/Yansıma
Takdîm-Te'hîr	Cümlede öğelerin olağan dizi- lişlerinden bilinçli şekilde öne alınması veya geriye bırakıl- masıdır.	Kavramlara vurgu yerleştirir, semantik ağı yönlendirir.	“inni”nin takdîmi → yöneliş eylemine vurgu (En'âm 6/79).
Hazf-Zikr	Bir lafzı atma (hazf) veya açıkça söyleme (zîkr).	Anlam yoğunluğu oluşturur; kavramsal vurgu ve özlü anlatım sağlar.	Kurban sahnesinde emirlerin kısa ve eksiltile oluşu (Sâffât 37/102).
Fasl-Vasl	Cümle ve kelimeler arasındaki bağın ya koparılması (fasl) ya da bağlaçlarla kurulması (vasl).	Kavramların yakınlığını veya ayrışmasını belirtir.	Yıldız-ay-güneş geçişlerinde fasl ile ani kavramsal geçiş sağlanır. (En'âm 6/78).
İcâz	Az sözle çok anlam iletme.	Kavramlar arası yoğun bağ kurma; imtihan ve teslimiyet gibi kavramları yoğunlaş- tırma.	(Sâffât 37/102): kısa ama çok katmanlı ifade.
İtnâb	Açıklama ve detay ekleyerek sözün uzatılması.	Kavramın genişletilmesi, semantik alanın açılması.	Duanın genişletilmiş formu: (Hûd 11/73-75).
İltifât	Hitap kipinde veya şahıs zamirlerinde ani değişiklik.	Kavramsal dönüşümü, psi- kolojik geçişleri görünür kılar.	Nemrud'la tartışmada kip değişimleri (Bakara 2/258).

Tablo 2: Hz. İbrahim Kıssasının Kavramsal ve Retorik Çözümlemesinde Kullanılan Beyân İlmi Terimleri

Terim	Tanım	Kavramsal Etki	Hz. İbrahim Kıssası Bağlamı
Teşbîh	Benzetme yoluyla anlam aktarımı.	Soyut kavramların somutlaştı- rılması; kavramsal analogi kurulması.	Yıldız-Ay-Güneş sahnesi: aşamalı analogi ile ulûhiyet arayışının gös- terimi (En'âm 6/76-78).
İstiâre	Bir kelimeyi başka bir anlamda mecâzi olarak kullanma.	Kavram genişlemesi; yeni anlam kapıları açar.	“قلب” (kalp) kavramı üzerinden yakînin ifade edilmesi (Bakara 2/260).
Kinâye	Doğrudan söylemek yerine dolaylı ifade yoluyla anlam verme.	Kavramsal derinlik ve çok kat- manlılık üretir.	“إِنِّي سَقِيمٌ” ifadesi putperest inançla bağ koparma kinâyesi olarak yorumlanır (Sâffât 37/89).
Mecâz	Kelimenin gerçek anlamı dışında kullanımı.	Soyut kavramların, eylem-sonuç ilişkilerinin görünür kılınması.	“لِيُطْمَنِّنَ قَلْبِي” Yakîn talebinde meta- forik ifade (Bakara 2/260).

Terim	Tanım	Kavramsal Etki	Hz. İbrahim Kıssası Bağlamı
Temsil	Soyut bir hakikati örnek-leme yoluyla anlatma.	Kavramlar arası geçişi kolaylaştırır.	Hüccet sahneleri: tefekkür → tevhid ilerleyişini temsil eder.

Tablo 3: Hz. İbrahim Kıssasının Kavramsal ve Retorik Çözümlemesinde Kullanılan Bedî'îlmi Terimleri

Terim	Tanım	Kavramsal İşlev	Hz. İbrahim Kıssasında Kullanımı
Tekrîr	Bir sözün veya kavramın tekrar edilmesi.	Kavramın bellekte sabitlenmesi; vurgu yoğunlaşması.	“أَفَلَنْتَ” tekrarları, ulûhiyyetin geçicilikle çelişmesini vurgular (En'âm 6/76-78).
Tenâsüp	Aynı ayette veya pasajda anlamca uyumlu kelimelerin birlikte kullanılması.	Kavramsal yakınlığı dilsel olarak pekiştirir.	Hicret-dua-rahmet temalarının arka arkaya sunuluşu (Meryem 19/48-50).
Mukâbele	Karşıt anlamlı kelimeleri aynı bağlamda karşılıklı kullanma.	Kavramsal zıtlıklara vurgu (iman/küfür; rahmet/azap).	(Zâriyât 51/25-29)
Cinâs	Telaffuzları benzer ama anlamları farklı kelimelerin kullanımı.	Estetik derinlik; anlam ağları arasında ince geçişler.	Bazı dualarda ritmik yapı (Hûd 11/75).
Tıbâk	Zıt kavramların bir arada kullanılması.	Kavramsal gerilimleri öne çıkarır.	İnanç-inkâr, hidayet-dalâlet karşıtlıkları İbrahim-baba diyalogunda.
Tecâhül-i Ârif	Söyleyenin, bildiği bir gerçeği nükte veya argümantasyon amacıyla bilmiyormuş gibi ifade etmesi.	Hüccet (argümantasyon) ve tefekkür sahnelerinde muhatapı kendi mantıksal çelişkisiyle yüzleştirmek için pedagojik bir zemin kurar.	Yıldız, ay ve güneşi gördüğünde “هَذَا رَبِّي” (Bu mu benim Rabbim!) demesi (En'âm 6/76-78). İlah olmadıklarını bildiği halde kavmini tefekküre sevk etmek için bilmezden gelir.
Mübâlağa	Bir niteliği, durumu veya eylemi, etkisini artırmak amacıyla olduğundan çok daha büyük gösterme sanatı.	Bir kavramın (özellikle tevhiddeki öncülük ve teslimiyyetin) zirve noktasını ifade ederek zihne güçlü bir şekilde yerleşmesini sağlar.	“إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً” (Şüphesiz İbrahim tek başına bir ümmetti) (Nahl 16/120). Tevhid mücadelesindeki kapsamlı rolü ve fazileti vurgulanır.

Bu tablo, makalenin analiz bölümlerinde şu açılardan kullanılacak ve çalışmanın geri kalanına katkı sağlayacaktır: Her ayet veya sahne analizinde, hangi belâğî unsurun hangi kavramsal ilişkiyi güçlendirdiği doğrudan gösterilebilecek, makalenin akademik niteliği, belâgat terimlerinin sistematik kullanımına bağlı olarak güçlenecek, kavramsal alan analizi ile belâgat arasında köprü kurulmuş olacak ve sûreler arası ilişki, tekrar eden motifler ve retorik yapılar daha görünür hâle gelecektir.

1. En'âm 6/74-83 Bağlamında Tevhid ve Hüccet Kavramı

Kur'an'da Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesi, özellikle En'âm sûresinin 74-83. ayetlerinde, aklî muhakemenin sahne üzerinden gösterildiği en güçlü epistemolojik pasajlardan biridir. Pasaj, tevhid düşüncesinin “gözlem – sorgulama – muhakeme – delil (hüccet) – yöneliş” aşamalarından oluşan kavramsal bir örüntü içerisinde sunulduğunu göstermektedir. Modern lafız-mana literatürü bu tür kıssa sahnelerini yalnızca tarihî olay aktarımı değil, anlamın çok katmanlı dilsel örgüsü olarak değerlendirmektedir.¹⁰ Güncel literatürde Kur'an'da lafız tercihlerinin kavramların semantik alanlarını belirlediği, özellikle kıssalarda belâgat unsurlarının kavramsal bağlantıları görünür kıldığı vurgulanmaktadır.¹¹ Bu yaklaşım, metnin anlamının dışarıdan eklenen bir unsur değil, bizzat metnin içsel yapısından doğan bir örgü olduğunu da ortaya koymaktadır; zira anlam, kendi özel yapısal düzeni içinde ve dilin sağladığı sıkı iç ilişkiler aracılığıyla metnin içinden doğar. Anlam, dışarıda hazır bekleyen ve sonradan çağrılan bir şey değil, bilakis metnin içinde, lafız ve mana ilişkilerinden oluşan bir sistem aracılığıyla inşa edilir ve bu yapı, ancak bizzat metnin analizi yoluyla açığa çıkar.¹²

Bu bağlamda En'âm 6/76-78'de tekrar eden “أَفَلْتُ : batıp kaybolmak” fiili, klasik tefsir geleneğinde yalnızca fiziksel dönüşümü değil, “geçicilik → eksiklik → ulûhiyyet iddiasının reddi” zincirini temsil eden kavramsal bir delil olarak açıklanmıştır.¹³ Ayetlerde geçen yıldız, ay ve güneş üçlemesi ise güç, cazibe ve hükümlanlığı temsil eden fenomenler olarak birer teşbîh unsuru gibi işlev görmektedir.¹⁴ Ancak her biri batınca, “ulûhiyyet için gerekli olan süreklilik niteliği” ortadan kalktığından, hüccet aklî olarak tamamlanmış olur. Böylece pasajda “delilin aşamalı kurulumu” hem kavramsal akış hem de belâgî yapı üzerinden gerçekleştirilir. Burada; gözlem, geçiciliğin tespiti ve rubûbiyyetin tespiti gibi üç kavramsal aşama takip edilmektedir. Zira, Hz. İbrahim önce yıldızı, sonra ayı, sonra da güneşi görür. Gördüğü nesneleri ilah olabilecek güçte varlıklar olarak değerlendirme ihtimalini açık bırakır; böylece muhakeme süreci sahneye taşınır. Modern semantik analizlerde “görme” fiilinin Kur'an'da sıklıkla kavramsal farkındalık ve zihnî

¹⁰ Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*; Abdüsselam Soylu, “Kur'an Kıssalarının Temel Amaçları”, *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 6 (2024), 7-17; Sait Polat, “Din Dili ile Kur'an Kıssalarının Anlamı Üzerine Felsefi Bir Analiz”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/2 (2025), 678-709.

¹¹ Cuypers, *The Composition of the Qur'an*, 13-20.

¹² Ramazan Ömer, *Üslûpbilim ve Belâgat: Kur'an Metninin Yeni Bir Okumasına Doğru* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2026), 53.

¹³ Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Umar ez-Zemâḥşerî, *el-Keşşâf 'an haḳâiki ğavâmiḳi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987), 2/41.

¹⁴ Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1999), 13/29-34.

dönüşümün başlangıç noktası olduğu vurgulanır.¹⁵ Her bir gök cisminin “afl” yani batıp kaybolması, ulûhiyyetin geçicilikle bağdaşmayacağı kavramını açığa çıkarır. Bu, Kur’an’ın tevhid argümantasyonunun mantıksal dayanağıdır. “Batma” fiilinin üç kez tekrarı klasik tefsirlerde hudûs delilinin hissî bir versiyonu olarak değerlendirilir.¹⁶ Son aşamada ise Hz. İbrahim, yönelişini (وَجَّهْتُ وَجْهِيَ) yalnızca “ellezî fetara’s-semâvâti ve’l-ard’a (gökleri ve yeri yaratana) hasrederek tevhid kavramını kesinleştirir. (En’âm 6/79) sözünde “إِنِّي” zamirinin takdîmi, iradî yönelişin belâgî biçimde öne çıkarıldığını gösterir. Cürcânî’nin nazm teorisine göre bu takdîm, cümlede kavramsal merkez oluşturur.¹⁷ Bu üç aşama, kıssanın “kavramsal ilişkiler ağı” içinde tefekkür → hüccet → tevhid şeklinde bir ilerleyiş oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Meânî ilmi açısından ayetlerdeki dilsel dizilim, kavramsal ilerleyişin bilinçli bir şekilde kurgulandığını gösterir. “إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ” ifadesinde zamirin (inni) takdîmi, Hz. İbrahim’in bilinçli tercih ve niyetine vurgu yapar.¹⁸ Takdîm-te’hîr tercihlerinin Kur’an’da semantik vurgunun yerini belirleyen en güçlü araçlardan biri olduğu belirtilir. Burada tevhid, yalnız “doğru bilgi”nin değil, aynı zamanda “iradî yönelişin” sonucudur. Yıldız, ay ve güneşin ilah olarak kabulüne dair açık bir iddia zikredilmez; bu, “hazf” yoluyla delilin daha güçlü kurulmasını sağlar. Böylece okuyucu, Hz. İbrahim’in muhakemesini kendi zihninde tamamlar. Meânî geleneğinde hazf, zihni aktif kılma ve delili güçlendirme aracı olarak değerlendirilir.¹⁹ Gök cisimleri arasındaki geçişlerde bağlaç kullanılmaması (fasl), kavramlar arasındaki ani farkındalık sıçramalarını yansıtır. Fasl’ın özellikle kıssa anlatılarında “kavramsal geçiş” işlevi gördüğü vurgulanır.²⁰ Burada her bir “afl” olayı, yeni bir kavramsal düğüme geçişi temsil eder. Pasajın dili son derece kısadır; birkaç kelimeyle hem gözlem hem sorgulama hem de sonuç çıkarma eylemleri aktarılır. Bu icâz, delilin zihinde derin iz bırakmasına hizmet eder.

Beyân ilmine göre ise pasajdaki yapı, teşbîh ve istiâreyi aklî süreci görünür kılmak için kullanır. Yıldız-ay-güneş, birer teşbîh unsuru gibi işlev görür. Bunlar ilah olarak benimsenebilecek “sembolik güç merkezleri”dir. Ancak her biri batınca, benzetme nesneleri kendi kendilerini geçersiz kılar. Bu durum, kavramsal olarak: parıltı → cazibe → hükümlanlık → kayboluş → ilah olamayış şeklinde bir anlam zinciri oluşturur. “أَفَلْ” fiili

¹⁵ Izutsu, *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan*, 3-10; Daniel A Madigan, *The Qur’an’s Self-Image: Writing and Authority in Islam’s Scripture* (Princeton: Princeton University Press, 2001), 109-114.

¹⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 13/43.

¹⁷ Ebû Bekr ‘Abdülkâhîr b. ‘Abdirrahman b. Muḥammed el-Cürcânî, *Delâilu’l-i’câz fi’l-ilmî’l-me’ânî*, thk. Maḥmûd Muḥammed Şâkir (Cidde: Dâru’l-Medenî, 1992), 106/110.

¹⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 125-128.

¹⁹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 199.

²⁰ Mustansir Mir, *Coherence in the Qur’an* (Indianapolis: American Trust Publications, 1986), 55-60.

metaforik bir işlev kazanır: yalnızca fiziksel batışı değil, “çöküşü, aczi, süreksizliği” ifade eder. Bu durum beyân açısından klasik bir istiâre örneğidir.

Bedî’ ilmi açısından pasajda özellikle üç unsur göze çarpar: Tekrîr, Tenâsüp, Mukâbele. “Afl” fiilinin tekrar edilmesi, kavramsal sabitleme işlevi görür. Bu tekrarlar, tevhid ile geçicilik arasındaki ilişkiyi zihinde pekiştirir.²¹ “Afl” (batma), “hedâ” (hidayet), “dalâl” (sapma) gibi kelimelerin aynı pasajda yer alması, kavramların bir semantik uyum oluşturduğunu gösterir. Bu uyum, pasajın kavramsal bütünlüğünü güçlendirir. Pasaj boyunca bâtil inanç ile hakikat arasında bir karşıtlık kurulmuştur: Bâtil: geçici, kaybolan, değişen gök cisimleri; Hakikat: sürekli, yaratıcı, yön veren ilah. Bu mukâbele, modern retorik okumalarda “karşıt kavramlarla inşa edilmiş hüccet modeli” olarak tanımlanır.²²

Kavramsal ilişkiler açısından; En’âm 6/74-83’ün bağlamı, Hz. İbrahim kıssasının tüm kavramsal örgüsünün giriş kapısı niteliğindedir. Bu pasajda kurulan ilişkiler şöyle özetlenebilir:

Kavramsal Düğümler: Tefekkür, Hüccet, Tevhid, Hidayet, Küfür/Bâtil (karşıt düğüm).

Kavramsal Bağlar: Sebepsel Bağ; Tefekkür → Hüccet → Tevhid. Karşıtlık Bağ; Tevhid ↔ Bâtil. Dönüşüm Bağ; Gözlem → idrak → yöneliş (وَجْهَتْ وَجْهِي).

Belâgat-Kavram Bütünleşmesi: Tekrîr → kavramsal sabitleme, Takdîm → vurgu yerleştirme, Teşbîh → düşünsel analogi, İcâz → düşünsel yoğunluk, Mukâbele → kavramsal zıtlık vurgusu. Bu yapı, Hz. İbrahim kıssasının tümüne yayılan kavramsal ilişkiler ağının ilk ve belirleyici halkasıdır.

2. Bakara 2/260 Bağlamında Yakîn, Tefekkür ve Teslimiyet Kavramı

Hız. İbrahim kıssasında tevhidin aklî temellendirilmesini takip eden ikinci temel kavramsal halka yakîndir. Bakara sûresinin 260. ayeti, yakînin mahiyetini, tefekkürle ilişkisini ve teslimiyet boyutunu en açık biçimde ortaya koyan pasajlardan biridir. Ayet, iman-yakîn ilişkisini problemleştiren yapısıyla hem klasik tefsir literatüründe hem de modern Kur’an araştırmalarında yoğun biçimde tartışılmıştır. Özellikle son dönem çalışmalarda bu ayetin, iman ile bilişsel/psikolojik itminan arasındaki ayrımı görünür kıldığı vurgulanmaktadır.²³

Ayetin merkezinde yer alan “لِيُطْمَئِنَّ قَلْبِي” ifadesi, Hız. İbrahim’in imanında bir eksiklik değil, yakînin derinleşmesi talebini ifade eder. Bu yaklaşım, klasik müfessirlerin büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş; iman ile yakînin aynı şey olmadığı, yakînin

²¹ Ebû ‘Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (b.y.: Dâru ’İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1957), 1/88.

²² Mir, *Coherence in the Qur’an*, 65-70.

²³ Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur’an* (Chicago: University of Chicago Press, 2009), 12-15.

imanın kemali olduğu belirtilmiştir.²⁴ Güncel literatürde ise bu ayet, “Kur’an’da epistemik aşamalılık” bağlamında ele alınmakta; bilginin sezgisel, aklî ve tecrübe boyutlarının birlikte değerlendirildiği bir model sunduğu ifade edilmektedir.²⁵

Bakara 2/260’ta üç temel kavram dikkat çeker: İman, yakîn ve itminan. Klasik literatürde yakîn, “şüpheden arınmış kesin bilgi” olarak tanımlanırken, itminan daha çok bu bilginin kalpte meydana getirdiği sükûnet hâlini ifade eder.²⁶ Hz. İbrahim’in talebi, imanının sorgulanması değil, yakînin itminana dönüşmesidir. Bu durum, kıssanın genel kavramsal örgüsünde şu ilişkiyi ortaya koyar: İman → Tefekkür → Yakîn → İtminan → Teslimiyet. Bu aşamalı yapı, modern semantik analizlerde “kavramsal derinleşme zinciri” olarak adlandırılmaktadır.²⁷

Ayetin “قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ” ifadesiyle başlaması, meânî açısından dikkat çekicidir. Buradaki soru, hakikî bir sorgulama değil, takrirî istifhâm türündendir. Amaç, Hz. İbrahim’in imanını teyit etmek ve talebin mahiyetini açıklığa kavuşturmadır.²⁸ Modern belâgat araştırmalarında bu tür soruların pedagojik bir işlev gördüğü, muhatabı savunmaya değil açıklamaya sevk ettiği belirtilmektedir.²⁹ “لِيُطْمَئِنَّ قَلْبِي” ifadesinde “kalp” unsurunun öne çıkması, meselenin bilişsel değil, içsel/psikolojik boyutuna vurgu yapar. Bu, Kur’an’da bilgi-kalp ilişkisinin belâgî yansımalarından biridir.³⁰ Ayetin devamında gelen “فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ” ve devamındaki emirler, yakînin fiilî delil yoluyla pekiştirileceğini gösterir. Meânî açısından emir kipleri, soyut bilginin somut tecrübeye dönüştürülmesini sağlar.³¹

²⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân* (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 4/630; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 7/35.

²⁵ Hasan Peker, “Kur’an’da Bilgi İmkânları Açısından İnsan Ve Bilişsel Dinamizmi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 851-901.

²⁶ Ebû ‘Abdirrahmân el-Halîl b. Aḥmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, thk. Mehdi el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988), 5/220 "yakîn". 7/442 "tmn"; Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Şihâh Tâcu’l-Luğa*, thk. Aḥmed ‘Abdulğafûr ‘Aṭṭâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), 6/2219 "yakîn", 6/2158 "tmn"; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘arus min cevâhiri’l-kâmûs* (Kuveyt: Kuveyt Hükümet Matbaası, 1965), 36/300 "yakîn", 35/356 "tmn".

²⁷ Toshihiko Izutsu, *Ethico-Religious Concepts In The Qur’an* (Montreal & Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2002), 52/70.

²⁸ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, 1/308-309.

²⁹ Ramazan Tural, “Kur’ân-ı Kerîm’de İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu: Anlam ve Etki Analizi”, *İslami İlimler Dergisi* 40 (2025), 305-320.

³⁰ Fatma Çalık, “Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur’an’da ‘Kalp’ Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 167-190.

³¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-ulûm*, 318-319.

Beyân açısından bakıldığında ise; kuşların parçalanıp dağlara konulması ve yeniden diriltilmesi, ahiret inancının temsîlî bir gösterimidir. Klasik belâgat literatüründe bu tür anlatımlar temsîlî beyân kapsamında değerlendirilmiştir.³² Bu temsil, soyut bir inancı (diriliş) gözlemlenebilir bir sahneye dönüştürerek yakîni güçlendirir. “Kalbin itminanı” ifadesi, bilişsel bilginin duygusal ve varoluşsal boyuta taşınmasını ifade eden mecâzî bir kullanımdır. Modern semantik çalışmalarda “kalp” kavramının Kur’an’da çok katmanlı bir anlam alanına sahip olduğu vurgulanmaktadır.³³

Bedî’ açısından ayetin estetik ve kavramsal yapısına gelince; ayet içerisinde iman-yakîn-itminan-kudret kavramlarının bir arada bulunması, anlamca uyumlu bir bütünlük (tenâsüp) oluşturur. Bu uyum, kavramsal geçişlerin estetik biçimde sunulmasını sağlar.³⁴ Ayet, son derece kısa olmasına rağmen iman, yakîn, diriliş, ilahî kudret ve insan psikolojisi gibi çok sayıda temayı bir arada sunar. Bu icâz yapısı, modern araştırmalarda Kur’an dilinin “yüksek semantik yoğunluk” özelliği olarak değerlendirilmiştir.³⁵

Kavramsal ilişkiler açısından Bakara 2/260’ın bağlamı, Hz. İbrahim kıssasında tevhidin aklî temellendirilmesinden sonra gelen içsel tahkim aşamasını temsil eder.

Kavramsal Düğümler: İman, yakîn, tefekkür, itminan, teslimiyet.

Kavramsal Bağlantılar: *Derinleşme*: İman → Yakîn. *İçselleştirme*: Yakîn → İtminan. *Sonuç*: İtminan → Teslimiyet. *Yöntem*: Tefekkür + Fiilî delil.

Bu yapı, Hz. İbrahim kıssasında tevhidin yalnızca akılla değil, kalp ve tecrübe ile de tahkim edildiğini göstermektedir.

3. Sâffât 37/102-107 Bağlamında İmtihan, Sadakat ve Teslimiyet Kavramı

Hız. İbrahim kıssasında tevhid ve yakînin ardından gelen üçüncü temel kavramsal halka imtihan (ibtîlâ)’dır. Sâffât sûresinin 102-107. ayetleri, Kur’an’da imtihanın mahiyetini, teslimiyetin derecelerini ve sadakatin belâgî sunumunu en yoğun biçimde yansıtan pasajlardan biridir. Bu pasajda imtihan, yalnızca bireysel bir sınanma değil; tevhid inancının aile, irade ve eylem düzleminde tahkik edilmesi olarak sunulmaktadır. Klasik tefsir geleneğinde bu sahne “imtihanların zirvesi” olarak değerlendirilmiş; özellikle Hız. İbrahim’in rüyasının vahiy değeri, Hız. İsmail’in tutumu ve teslimiyetin karşılıklı oluşu üzerinde durulmuştur.³⁶ Güncel çalışmalarda ise bu pasaj, “ahlâkî eylemin dilsel

³² Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *Esrâru’l-belâğa fî-‘İlmi’l-beyân*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2001), 85-106.

³³ Çalık, “Kur’an’da ‘Kalp’ Kavramı”.

³⁴ İbnu’l-Mu‘tezz, *el-Bedî*, 61-64.

³⁵ Şaban Ali Düzgün, “Kur’an Terimlerinin Semantik Çok Katmanlılığı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 47-65.

³⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/578-583; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 26/346-347.

inşası” ve “teslimiyet söylemi” bağlamında ele alınmakta; kıssanın retorik yapısının pedagojik yönüne dikkat çekilmektedir.³⁷

Sâffât 37/102-107 pasajı üç temel kavramsal eksen etrafında şekillenir: İbtîlâ (imtihan), sadakat (sıdk/vefâ) ve teslimiyet (İslâm). İbtîlâ, Kur'an'da çoğunlukla iman ve tevhidin sahilliğini açığa çıkaran bir süreç olarak sunulur. Bu bağlamda kurban sahnesi, Hz. İbrahim'in tevhid anlayışının yalnızca aklî ve kalbî değil, fiilî düzeyde de sınandığını gösterir. Güncel literatürde bu sahne, “imanın eylemle doğrulanması” paradigmasının tipik bir örneği olarak değerlendirilir.³⁸ Hz. İsmail'in “يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ” ifadesi ise teslimiyetin tek taraflı değil, karşılıklı ve bilinçli bir eylem olduğunu ortaya koyar. Böylece kıssada sadakat hem babaya hem de ilahî buyruğa yönelen çift yönlü bir kavram hâline gelir.

Ayetin “يَا أَبَتِ” hitabıyla başlaması, meânî açısından son derece anlamlıdır. Bu hitap, sert bir emir veya dramatik bir gerilim üretmek yerine, sevgi ve güven temelli bir iletişim kurar. Klasik belâgat kaynaklarında bu tür hitapların “duygusal yakınlık kuran üslup” olduğu belirtilmiştir.³⁹ Modern belâgat araştırmalarında ise bu ifadenin, imtihanın şiddetini yumuşatan ve teslimiyeti psikolojik olarak mümkün kılan bir söylem stratejisi olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁰

“مَا تُؤْمَرُ” (emrolunduğun şeyi yap) ifadesinde edilgen yapı kullanılması, emrin kaynağını örtük biçimde Allah'a nispet eder. Bu, meânî açısından fâilin bilinçli olarak geri çekilmesi yoluyla ilahî iradenin merkeze alınmasıdır.⁴¹ “سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ” ifadesi, teslimiyetin irade, sabır ve ilahî takdirle birlikte düşünüldüğünü gösterir. Bu yapı, teslimiyetin körü körüne değil, bilinçli ve temkinli bir tutum olduğunu ortaya koyar. Kurban sahnesi, yalnızca tarihsel bir olay değil; iman-imtihan-teslimiyet ilişkisini temsil eden bir anlatıdır. Beyân ilminde bu tür anlatımlar, soyut hakikatleri somut sahnelerle görünür kılan temsîlî yapı olarak değerlendirilir.⁴² Bu temsil, tevhidin pratik hayattaki karşılığını gösterir: Allah'a yöneliş, en değerli olanın feda edilmesini gerektirebilir. Pasajda kullanılan dil son derece kısadır; ancak baba-oğul ilişkisi, ilahî emir, rüyanın

³⁷ Muhammad Fawwaz Bin Muhammad Yusoff, “Tracing the Tracts of Qaşāṣ: Towards a Theory of Narrative Pedagogy in Islamic Education”, *Religions* 14/10 (2023), 1299.

³⁸ Muhammad Alfi Nurbaihaqi, *The Teachings of Ibrahim in Judaism And Islam* (Gontor Ponorogo: University of Darussalam Faculty of Ushuluddin, Lisans Tezi, 2019), 13-14.

³⁹ Ebû Hayyân Muḥammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2000), 6/145,238.

⁴⁰ Mehmet Demir - Sibel Demir, “Psiko-Eğitsel Açıdan Kur'an'ın Hitâp Üslûbu”, *Tafsir Dergisi* 4/1 (Haziran 2024), 1-19.

⁴¹ Endelüsî, *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, 8/212; Zerkeşî, *el-Burhân*, 3/143-145.

⁴² Cürçânî, *Esrâru'l-belâğa*, 85-94.

vahiy değeri, sabır ve fidye gibi birçok kavram birkaç ayet içinde sunulmuştur. Bu icâz, klasik belâgat literatüründe Kur'an kıssalarının en ayırt edici özelliklerinden biri olarak kabul edilir.⁴³

Pasaja bedî' sanatı açısından bakıldığında; “إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلَاءُ الْمُبِينُ” ifadesi, klasik belâgat literatüründe çoklu te'kîd unsurları (ضمير الفصل، لام التوكيد، إن) içeren güçlü bir vurgu yapısı olarak değerlendirilir.⁴⁴ Bu yapı, imtihanın büyüklüğünü ve açıklığını kesinlik düzeyinde ifade ederek metnin semantik merkezini belirginleştirir. İmtihan ↔ fidye, fedakârlık ↔ lütuf, emir ↔ rahmet şeklindeki karşıtlıklar, bedî' açısından güçlü bir mukabele oluşturur. İlahî emrin ardından gelen “büyük bir kurbanla fidye” ifadesi, rahmetin imtihanla birlikte tecelli ettiğini gösterir. Sabır, teslimiyet, imtihan ve rahmet kavramlarının aynı bağlamda yer alması, semantik uyumu güçlendirir. Güncel çalışmalarda bu uyum, “ahlâkî anlatının kavramsal tutarlılığı” olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵ Kavramsal ilişkiler açısından Sâffât 37/102-107'nin bağlamı, Hz. İbrahim kıssasında tevhidin fiilî tahkikini temsil eder.

Kavramsal Düğümler: İbtîlâ (imtihan), teslimiyet, sadakat, sabır, rahmet.

Kavramsal Bağlantılar: *Sinama*: İman → İbtîlâ. *Doğrulama*: İbtîlâ → Sadakat. *Sonuç*: Sadakat → Teslimiyet. *İlahî karşılık*: Teslimiyet → Rahmet.

Bu yapı, Hz. İbrahim kıssasında tevhidin yalnızca düşünsel değil, ahlâkî ve eylemsel bir gerçeklik olduğunu ortaya koyar.

4. Meryem 19/41-50 ve Ankebût 29/26-27 Bağlamında Hicret, Tebliğ ve Kavramsal Zıtlık

Hz. İbrahim kıssasında tevhidin aklî temellendirilmesi (En'âm), yakîn'in içsel tahkimi (Bakara) ve imtihan yoluyla fiilî doğrulanmasının (Sâffât) ardından gelen dördüncü kavramsal halka hicrettir. Kur'an'da hicret, yalnızca mekânsal bir ayrılış değil; inanç temelli bir kopuş, tevhid lehine yöneliş ve tebliğin yeni bir safhaya taşınması anlamına gelir. Bu yönüyle hicret, Hz. İbrahim kıssasında tevhidin toplumsal ve tarihsel düzleme intikalini temsil eder.

Meryem sûresinin 41-50. ayetleri ile Ankebût sûresinin 26-27. ayetleri birlikte okunduğunda, hicretin hem aile içi inanç çatışması hem de toplumsal tebliğ bağlamı içerisinde ele alındığı görülür. Klasik tefsir literatüründe bu pasajlar, “tevhid uğruna ayrılış” temasının en erken ve en çarpıcı örnekleri arasında değerlendirilmiştir.⁴⁶ Güncel çalışmalarda hicret, anlatı içinde bir “eşik” (liminal moment) olarak değerlendirilmekte;

⁴³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 276-283.

⁴⁴ Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, 206.

⁴⁵ bk. Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*.

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 21/546-547.

bu süreçte kimlik, inanç ve aidiyet gibi kavramsal karşıtlıkların belirginleştiği vurgulanmaktadır.⁴⁷

Bu pasajlarda üç temel kavram öne çıkar: Hicret (ayrılış / uzaklaşma), tebliğ (uyarma ve davet) kavramsal zıtlık (iman-küfür, hidayet-dalâlet). Meryem 19/42-45'te Hz. İbrahim'in babasıyla diyalogu, tebliğin en zor alanını temsil eder: yakın çevreye çağrı. Burada tebliğ, sert bir polemik değil; yumuşak bir uyarı (نصح) ve merhamet diliyle yürütülür. Ancak tebliğin reddedilmesi üzerine hicret, kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkar. Bu durum, Kur'an'da sıkça görülen şu kavramsal zinciri doğrular: Tebliğ → Red → Ayrışma (hicret) → İlahi destek. Güncel literatürde bu yapı, "tevhid mücadelesinin sosyolojik aşamaları" şeklinde yorumlanmaktadır.⁴⁸

Meryem 19/42-45'te Hz. İbrahim'in babasına dört kez "يَا أَبَتِ" hitabında bulunması, meânî açısından son derece dikkat çekicidir. Bu tekrar, hitabın duygusal yoğunluğunu artırmakta ve tebliğin merhamet merkezli yapısını ortaya koymaktadır. Klasik belâgat kaynaklarında bu tür tekrarların "te'kid-i şefkat" işlevi gördüğü ifade edilir.⁴⁹ Modern belâgat çalışmalarında ise bu hitap biçimi, çatışmayı yumuşatan söylem stratejisi olarak değerlendirilir.⁵⁰

"إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ" (Meryem 19/43) ayetinde "inni"nin takdîmi, Hz. İbrahim'in bilgisini değil, sorumluluk bilincini öne çıkarır. Bu, bilginin tahakküm değil rehberlik amacıyla kullanıldığını gösteren belâgî bir tercihtir. Babanın tehdidinde (لَئِنْ لَمْ تَنْتَه) karşılık Hz. İbrahim'in "سَلَامٌ عَلَيْكَ" demesi, meânî açısından üslup sabitliği örneğidir. Bu ifade, çatışma anında dahi tevhid ahlâkının terk edilmediğini gösterir.⁵¹ "لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا" ifadesi, doğrudan bir hakaret içermekten putperest inancın anlamsızlığını ortaya koyar. Bu kullanım, beyân ilminde kinâye olarak değerlendirilir.⁵² "وَأَعْتَرَلَكُمْ" (Meryem 19/48) ifadesi, yalnızca fiziksel bir ayrılışı değil, inanç temelli bir kopuşu ifade eden mecâzî bir kullanımdır. Güncel semantik analizlerde bu tür fiillerin Kur'an'da "varoluşsal yöneliş" anlamı taşıdığı belirtilmektedir.⁵³

⁴⁷ bk. S'lindile Thabede, *Navigating the Threshold: An African-Feminist Reading of the Hagar Narrative in Judaism, Christianity, and Islam* (Western Cape: Stellenbosch University, Doktora Tezi, 2022); Hoda El Shakry, *Qur'anic Invocations: Narrative Temporalities in Twentieth Century Maghrebi Literature* (Los Angeles: University of California, Doktora Tezi, 2012); Mir, *Coherence in the Qur'an*.

⁴⁸ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), 98-105.

⁴⁹ Dıyâüddin İbnü'l-Esir, *el-Meseli's-sâir fi edebi'l-kâtibi ve's-şâir* (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.), 2/207.

⁵⁰ Ali Bulut, *Belâgat Meânî - Beyân - Bedî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019), 182-185.

⁵¹ Ebû 'Abdillâh Muḥammed b. Aḥmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Aḥmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1964), 11/111.

⁵² Sekkâkî, *Miftâhu'l-ʿulûm*, 402.

⁵³ bk. Izutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*.

Bu pasajlarda iman-küfür, hidayet-dalâlet, rahmet-tehdit gibi karşıt kavramlar belirgin biçimde yan yana getirilir. Bu mukabele, hicretin gerekçesini ahlâkî ve teolojik olarak temellendirir. Hicretin hemen ardından ilahî lütuf ve neslin bereketi (Meryem 19/49-50; Ankebût 29/27) zikredilir. Ayrılış ile rahmetin art arda gelmesi, kavramsal uyumu (tenâsüp) güçlendirir. Ankebût 29/26-27'de hicret, bereket, peygamberlik ve kitap gibi büyük temalar son derece kısa bir anlatımla sunulur. Kavramsal ilişkiler açısından bu pasajlar, Hz. İbrahim kıssasında tevhidin toplumsal ve tarihsel yayılım aşamasını temsil eder.

Kavramsal Düğümler: Tebliğ, Red, Hicret, Tevekkül, Rahmet, Neslin bereketi.

Kavramsal Bağlantılar: *Tepki zinciri*: Tebliğ → Red. *Ahlâkî sonuç*: Red → Ayrışma (hicret). *İlahî karşılık*: Hicret → Rahmet. *Tarihsel süreklilik*: Hicret → Nübüvvet silsilesi.

Bu yapı, hicretin Kur'an'da pasif bir kaçış değil, tevhid mücadelesinin stratejik ve ahlâkî bir aşaması olduğunu ortaya koyar.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Bu çalışma, Kur'an'da Hz. İbrahim kıssasını kavramsal ilişkiler ve belâğî yapı ekseninde bütüncül bir okumaya tabi tutmayı amaçlamıştır. İnceleme sürecinde, kıssanın farklı sûrelerde yer alan parçalarının rastlantısal veya kopuk anlatılar olmadığı; aksine, çalışmanın temel sorunsalı bağlamında tevhid merkezli tutarlı bir anlam örgüsü içerisinde birbirini tamamlayan aşamalardan oluştuğu ortaya konulmuştur. Bu anlam örgüsü, kavramlar arası ilişkilerin dilsel ve retorik araçlarla bilinçli biçimde inşa edildiğini göstermektedir.

Makalenin birinci bölümünde (En'âm 6/74-83), Hz. İbrahim kıssasının aklî tevhid temellendirmesi ele alınmış; tefekkür, hüccet ve tevhid kavramlarının aşamalı bir kavramsal zincir oluşturduğu gösterilmiştir. Bu pasajda belâgat ilimlerinin özellikle meânî ve beyân boyutları aracılığıyla aklî muhakemenin sahne üzerinden görünür kılındığı tespit edilmiştir. Tekrar (tekrîr), takdîm-te'hîr ve örtük teşbîh gibi belâğî unsurlar, tevhidin geçicilikle bağdaşmazlığı fikrini zihinde sabitleyen araçlar olarak işlev görmektedir.

İkinci bölümde (Bakara 2/260), yakîn, tefekkür ve teslimiyet kavramları merkeze alınmış; iman ile yakîn arasındaki fark, itminan kavramı üzerinden analiz edilmiştir. Bu bağlamda Hz. İbrahim'in talebinin iman eksikliği değil, yakînin derinleşmesi olduğu; belâğî açıdan soru-cevap üslubu, emir kipleri ve temsilî anlatım yoluyla bu derinleşmenin dilsel düzlemde inşa edildiği ortaya konmuştur. Böylece kıssada tevhidin yalnızca aklî değil, aynı zamanda psikolojik ve varoluşsal bir boyuta sahip olduğu anlaşılmıştır.

Üçüncü bölümde (Sâffât 37/102-107), imtihan, sadakat ve teslimiyet kavramları üzerinden tevhidin fiilî tahkiki ele alınmıştır. Kurban sahnesi, tevhidin eylem düzeyinde sınandığı ve doğrulandığı bir eşik olarak değerlendirilmiştir. Baba-oğul diyalogunda kullanılan hitap biçimleri, edilgen yapılar ve icâzlı anlatım, teslimiyetin zorlayıcı değil

bilinçli ve gönüllü bir tutum olarak sunulduğunu göstermektedir. Bu yönüyle belâgat, imtihanın şiddetini dramatize etmek yerine ahlâkî bir derinlik kazandıran işlev üstlenmektedir.

Dördüncü bölümde (Meryem 19/41-50; Ankebût 29/26-27) ise hicret, tebliğ ve kavramsal zıtlık ele alınmış; hicretin Kur'an'da pasif bir kaçış değil, tevhid mücadelesinin zorunlu ve stratejik bir aşaması olduğu ortaya konmuştur. Aile içi tebliğden toplumsal ayrılmaya uzanan bu süreçte, iman-küfür ve hidayet-dalâlet karşıtlıklarının belâgî araçlarla keskinleştirildiği görülmüştür. Mukâbele, kinâye ve tenâsüp gibi sanatlar, hicretin ahlâkî ve teolojik gerekçesini görünür kılmaktadır.

Bu dört bölüm birlikte değerlendirildiğinde, Hz. İbrahim kıssasının şu kavramsal bütünlük içerisinde ilerlediği söylenebilir: Tefekkür → Hüccet → Tevhid → Yakîn → İmtihan → Teslimiyet → Hicret → Rahmet ve Tarihsel Süreklilik. Bu zincir, kıssanın yalnızca bireysel bir iman tecrübesini değil, aynı zamanda tevhidin aklî, ahlâkî, toplumsal ve tarihsel boyutlarını kapsayan çok katmanlı bir yapı sunduğunu göstermektedir. Belâgat ilimleri açısından bakıldığında ise, meânî, beyân ve bedî' unsurlarının Hz. İbrahim kıssasında tesadüfî değil; kavramsal ilişkileri yönlendiren ve anlamı derinleştiren araçlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Takdîm-te'hîr kavramsal vurgu noktalarını belirlerken, icâz anlam yoğunluğunu artırmakta; teşbîh, istiâre ve kinâye soyut hakikatleri somutlaştırmakta; mukâbele ve tekrîr ise tevhid-bâtıl karşıtlığını zihinde sabitlemektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, Hz. İbrahim kıssasının Kur'an'da kavramsal ilişkiler ağı ve belâgî yapı üzerinden okunmasının hem kıssanın iç bütünlüğünü hem de Kur'an anlatısının pedagojik ve retorik gücünü daha açık biçimde ortaya koyduğunu göstermiştir. Bu yaklaşım, Kur'an kıssalarına yönelik klasik tefsir ve belâgat okumalarını dışlamadan; onları, modern kavramsal analiz imkânlarıyla tamamlayan bir yöntem sunmaktadır. Bu yöntemin, yalnızca Hz. İbrahim kıssasıyla sınırlı kalmayıp diğer peygamber kıssalarına da uygulanabilir olduğu; özellikle Kur'an'da anlamın sûreler arası dolaşımını ve belâgî inşasını inceleyen araştırmalara yeni bir perspektif kazandırabileceği değerlendirilmektedir.

Katkı Beyanı Formu Statement of Contribution				
Yazar Katkıları Authors Contributions:	Sorumlu Yazar Corresponding A.	Yazar 2 Author 2	Yazar 3 Author 3	Yazar 4 Author 4
Çalışmanın Tasarlanması Conceiving the Study	%55	%15	%15	%15
Veri toplanması Data collection	%40	%20	%20	%20
Veri Analizi Data Analysis	%60	%20	%10	%10
Makalenin Yazımı Writing up	%70	%10	%10	%10
Makale Gönderimi ve Rev. Submission and Revision	%70	%10	%10	%10

Kaynakça

- Abbas, Fadl Hasan. *el-Kasasü'l-Kur'âniyyü*. Amman: Dâru'l-Furkân, 1987.
- Alahmad, Mohamad. "Kur'an-ı Kerim'de Hz.İbrahim Kıssasındaki Karakterlerin Yapısı". *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/1 (2023), 60-80. <https://izlik.org/JA88AK96FR>
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Bin Muhammad Yusoff, Muhammad Fawwaz. "Tracing the Tracts of Qaşas: Towards a Theory of Narrative Pedagogy in Islamic Education". *Religions* 14/10 (2023), 1299. <https://doi.org/10.3390/rel14101299>
- Bulut, Ali. *Belâgat Meânî - Beyân - Bedî'*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-. *es-Şihâh Tâcu'l-Luğa*. thk. Aḥmed 'Abdulḡafûr 'Atṭâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Cuyper, Michel. *The Composition of the Qur'an: Rhetorical Analysis*. London: Bloomsbury, 2015.
- Cürcânî, Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muḡammed el-. *Delâilu'l-i'câz fi-'ilmi'l-me'ânî*. thk. Maḡmûd Muḡammed Şâkir. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1992.
- Cürcânî, Ebû Bekr 'Abdülkâhir b. 'Abdirrahman b. Muḡammed el-. *Esrâru'l-belâğa fi-'ilmi'l-beyân*. thk. Abdulḡamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Çalık, Fatma. "Bir Semantik Analiz Denemesi: Kur'an'da 'Kalp' Kavramı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2011), 167-190. <https://izlik.org/JA26CG52CU>
- Demir, Mehmet - Demir, Sibel. "Psiko-Eğitsel Açıdan Kur'an'ın Hitâp Üslûbu". *Tafsir Dergisi* 4/1 (Haziran 2024), 1-19.

- Düzgün, Şaban Ali. “Kur’an Terimlerinin Semantik Çok Katmanlılığı”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 59/1 (2018), 47-65. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000001482
- Elmaî, Zahir B. Awad el-. *Kur’an’da Tartışma Metodları*. çev. Ercan Elbinsoy. İstanbul: Pınar Yayınları, 1984.
- Endelüsî, Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-. *el-Baḥru’l-muḥîṭ fi’t-tefsîr*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2000.
- Fazlur Rahman. *Major Themes of the Qur’an*. Chicago: University of Chicago Press, 2009.
- Ferâhîdî, Ebû ‘Abdirrahmân el-Ḥalîl b. Aḥmed el-. *Kitâbu’l-‘Ayn*. thk. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu’l-Hilâl, 1988.
- Halefullah, Muhammed Ahmed. *el-Fennü’l-kasasiyyü fi’l-Kurâni’l-Kerîm*. Kahire: Sînâ lin’neşr, 1999.
- Izutsu, Toshihiko. *Ethico-Religious Concepts In The Qur’an*. Montreal & Kingston: McGill-Queen’s University Press, 2002. <https://doi.org/10.1017/s0012217300034624>
- Izutsu, Toshihiko. *Kur’ân’da Tanrı ve İnsan*. çev. M. Kürşad Atalar. İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.
- İbnu’l-Mu‘tezz, Ebû’l-‘Abbâs ‘Abdullâh b. Muhammed. *el-Bedî‘ fi’l-bedî‘*. Kahire: Dâru’l-Cîl, 1990.
- İbnü’l-Esir, Dıyâüddin. *el-Meselü’s-sâir fi’l-‘edebî’l-kâtibi ve’ş-şâir*. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, ts.
- Kurtubî, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Aḥmed el-. *el-Câmi‘ li-aḥkâmî’l-Ḳur’ân*. thk. Aḥmed el-Berd-ûnî-İbrahim İtfeyyîş. Kahire: Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, 1964.
- Kutub, Seyyid. *et-Tefsîru’l-fennî fi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru’ş-Şurûk, 2004.
- Madigan, Daniel A. *The Qur’an’s Self-Image: Writing and Authority in Islam’s Scripture*. Princeton: Princeton University Press, 2001. <https://doi.org/10.1086/508577>
- Mir, Mustansir. *Coherence in the Qur’an*. Indianapolis: American Trust Publications, 1986.
- Nurbaihaqi, Muhammad Alfi. *The Teachings of Ibrahim in Judaism And Islam*. Gontor Ponorogo: University of Darussalam Faculty of Ushuluddin, Lisans Tezi, 2019.
- Ömer, Ramazan. *Üslûpbilim ve Belâgat: Kur’ân Metninin Yeni Bir Okumasına Doğru*. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2026.
- Pak, Zekeriya. “Hz. İbrahim Yıldız, Ay ve Güneşi Rab Edindi Mi?” *EKEV Akademi Dergisi* 7/14 (2003), 59-74.
- Peker, Hasan. “Kur’an’da Bilgi İmkânları Açısından İnsan Ve Bilişsel Dinamizmi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 851-901. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.802897>
- Polat, Sait. “Din Dili ile Kur’an Kıssalarının Anlamı Üzerine Felsefi Bir Analiz”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/2 (2025), 678-709. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.2.15>

- Râzî, Ebû ‘Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Mefâtîhu’l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1999.
- Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muḥammed b. ‘Alî es-. *Miftâḥu’l-‘ulûm*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1987.
- Shakry, Hoda El. *Qur’anic Invocations: Narrative Temporalities in Twentieth Century Maghrebi Literature*. Los Angeles: University of California, Doktora Tezi, 2012.
- Soylu, Abdüsselam. “Kur’an Kıssalarının Temel Amaçları”. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 6 (2024), 7-17. <https://doi.org/10.61216/darulhadisdergisi.1424865>
- Şengül, İdris. *Kur’ân Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto, 2019.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Kur’an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2021.
- Taberî, Ebû Ca’fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-. *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Thabede, S’lindile. *Navigating the Threshold: An African-Feminist Reading of the Hagar Narrative in Judaism, Christianity, and Islam*. Western Cape: Stellenbosch University, Doktora Tezi, 2022.
- Tutal, Ramazan. “Kur’ân-ı Kerîm’de İstifhâm-ı İnkârî Üslûbu: Anlam ve Etki Analizi”. *İslami İlimler Dergisi* 40 (2025), 305-320. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1616166>
- Zebîdî, Muhammed Murtaza ez-. *Tâcü’l-‘arus min cevâhiri’l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Kuveyt Hükümet Matbaası, 1965.
- Zemaḥşerî, Ebû’l-Ḳâsım Maḥmûd b. ‘Umar ez-. *el-Keşşâf ‘an haḳâiki ğavâmiḍi’t-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1987.
- Zerkeşî, Ebû ‘Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır ez-. *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*. thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. b.y.: Dâru ‘İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1957.